

УДК 352:331.5:3320

М. П. Бутко

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри менеджменту

Чернігівського державного технологічного університету, м. Чернігів

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НА СЕЛІ ТА ІНСТИТУЦІЙ НІ АСПЕКТИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ В КОНТЕКСТІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Акцентовується увага на проблемах функціонування вітчизняного агропромислового комплексу. Проведено аналіз динаміки зайнятості сільського населення України. Акцентовано увагу на ролі децентралізації влади та необхідності забезпечення партнерства між владою, бізнесом і соціумом при вирішенні нагальних проблем сільського розвитку.

Ключові слова: *зайнятість, децентралізація, інституційне середовище, партнерські взаємодії.*

Butko N. PARTNERSHIP OF LOCAL AUTHORITIES, BUSINESS AND SOCIETY IN THE DIRECTION OF REGULATE THE SITUATION ON REGIONAL MARKETS

The attention is focused on problems of functioning domestic agro-industrial complexes. Analysis of employment dynamics of Ukraine country people are carried out. Attention is focused on decentralization power and need of ensuring partnership between power, business and society at the solution of pressing problems of rural development.

Keywords: *employment, decentralization, institutional environment, partner interactions.*

В міжнародному поділі праці провідним напрямком економічної спеціалізації нашої країни має стати агропромисловий комплекс, і перш за все, сільськогосподарське виробництво. Не дивлячись на певні позитивні зрушення останніх років в частині використання аграрного потенціалу, зокрема у зерновому господарстві, проблеми комплексного і збалансованого розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, їх належне інфраструктурне облаштування та інтеграція з переробною промисловістю залишаються надзвичайно гострими. Це позначається на рівні облаштованості сільських територій та зайнятості сільського населення відповідно до змісту європейських стандартів.

Проблематика реалізації конкурентних позицій України в агропромисловій сфері постійно знаходиться у полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців, адже до 17% обсягів валового внутрішнього продукту і продовольча безпека країни зосереджено саме в АПК.

Це зокрема праці О.М.Бородіної, В.В.Борщевського, П.І.Гайдуцького М.В.Гладія, Я.Гудзала, С.О. Гудзинського, М.Я.Дем'яненка, М.В.Зубця, С.М.Кваші, Ю.Я.Лузана, А.С.Малиновського, Ю.Ф.Мельника, В.Я.Месель-Веселяка, І.П.Прокопи, В.В.Росохи, П.Т.Саблука, О.В.Уляниченка, М.А.Хвесика, О.Г.Шпикуляка, В.В.Юрчишина, К.І. Якуби та інших.

Ключові вектори реалізації вітчизняного аграрного потенціалу окреслені в Програмі діяльності Уряду, зокрема в Коаліційній угоді та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020».

Проте в окремих напрямках аграрної політики держави проглядаються серйозні прорахунки.

Нашарування нереалізованих можливостей національного АПК в сучасних умовах доповнюються

намірами центральних органів влади передати значну частину своїх повноважень на регіональний і місцевий рівень.

Саме тому наміри поєднати ключові проблеми сільського розвитку з модернізацією сільськогосподарського виробництва на стартовому етапі децентралізації владних повноважень на користь регіональної влади набувають особливої актуальності.

Метою статті є оцінювання реального стану ринку праці в сільській місцевості та визначення механізмів та інструментів взаємодії місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, агробізнесу і сільського населення, спрямованих на забезпечення ефективної зайнятості економічно активного населення села.

Сільськогосподарське виробництво, маючи значні конкурентні переваги і потужний експортний потенціал, уже в найближчій перспективі може стати базовою сферою діяльності у контексті економічної спеціалізації України в міжнародному поділі праці.

Водночас існує ціла низка проблем, ризиків і загроз, котрі унеможливають нарощування і реалізацію конкурентних позицій вітчизняного агропромислового комплексу. Передусім мова йде про низький рівень інноваційної спрямованості аграрного сектору економіки, прогалин у розвитку інфраструктури аграрного ринку, браку кваліфікованих кадрів, нечуваної бідності широких верст сільського населення на фоні загострення проблеми його зайнятості.

Найбільш відчутно ці чинники проявляються на регіональному рівні, що підтверджується зниженням ефективності використання земельних та інших природних ресурсів села, спричиняє відтік людського капіталу із сільської місцевості, в тому числі шляхом трудової міграції в міста і за кордон, веде до погіршення якості людського потенціалу.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Серед зазначених чинників найбільш гострим індикатором є стан ринку праці, ситуація на якому в сільській місцевості України постійно ускладнюється.

Про це переконливо свідчать параметричні характеристики динаміки зайнятості сільського населення, які офіційно оприлюднює Державна служба статистики України (табл. 1).

Таблиця 1

Зайнятість населення

Роки	Усього зайнято, Тис.	Найменше працівники у сільському, лісовому та рибному господарстві	
		тис.	відсотків до загальної кількості зайнятих
2000	20175,0	2785,7	13,8
2005	20680,0	1437,3	7,0
2006	20730,4	1314,1	6,3
2007	20904,7	1120,6	5,4
2008	20972,3	1000,8	4,8
2009	20191,5	905,9	4,5
2010	20266,0	805,9	4,0
2011	20324,2	728,8	3,6
2012	20354,3	741,8	3,6
2013	20404,1	661,4	3,2

Характерно, що питома вага найменше працівників у загальній чисельності зайнятого населення сягає близько 20%, а решта – це економічно активне населення, яке перебуває в стані само зайнятості.

В рамках дослідження 2013 рік, як базовий, вибрано не випадково, адже це останній період цілісності нашої держави, відсутності війни на Сході та близько 1 млн. біженців, які ніде не працюють, а засобів до існування вимагають навіть більше, ніж найменше працівники.

Це в котре підтверджує усталену наукову думку, що ефективність ринку праці в аграрному секторі економіки України не втратила своєї актуальності, адже саме він створює необхідну мотивацію для максимальної самореалізації людського потенціалу в процесі його капіталізації.

Крім того, ефективний ринок праці має забезпечити чіткий взаємозв'язок між стимулами для працівників та їх бажаннями втілювати принципи меритократії на робочих місцях.

Роль цих двох аспектів невпинно зростає у зв'язку з явищем гострого дефіциту кваліфікованих кадрів, що набирає загрозливих масштабів на фоні закриття сільських шкіл, закладів охорони здоров'я, інфраструктурного занепаду сільських територій.

Характерною ознакою сучасного етапу державотворення є наміри центральних органів влади рухатись по траєкторії децентралізації владних повноважень на користь територіальних громад.

На сьогодні Конституція України закріплює дуалістичну модель організації влади на місцях. З одного боку, це місцеве самоврядування на рівні громад, сіл, селищ, міст та навіть на рівні районів і областей, а з іншого – урядові структури у вигляді державних адміністрацій на рівні районів та областей. Причому останні представляють інтереси громадськості регіону, а не інтереси територіальних громад, сіл, селищ, міст. Передача виконавчих повноважень саме місцевим органам державної

виконавчої влади, для яких апіорі інтереси району чи області є чільними, досить часто призводили до наростання суперечностей, а то й конфронтації між ними.

Немає чіткого розмежування функцій та повноважень між державними адміністраціями і органами самоврядування.

Отже, недосконалість інституційного середовища об'єктивно не сприяє взаємодії органів місцевого самоврядування і місцевих держадміністрацій, що є гальмом при вирішенні нагальних проблем сільського розвитку, який би базувався на людино центристській моделі.

Як відомо інституційне середовище визначається правовою та адміністративною інфраструктурою, у межах якої бізнес-середовище, центральна влада, територіальні громади взаємодіють з метою поліпшення добробуту нації.

Якість інституційного середовища суттєво впливає на конкурентоспроможність і економічне зростання. Вона позначається на інвестиційних рішеннях та організації виробництва, а також впливає на те, у який спосіб суспільства розподіляють вигоди й витрати щодо реалізації програм і стратегій розвитку. Наприклад, власники землі або ж інтелектуальної власності не інвестуватимуть у свою власність, якщо їм не гарантоване право на неї.

Незважаючи на те, що в економічній літературі увагу приділено переважно державним інститутам, приватні інститути також є важливим елементом процесу створення добробуту. Події, пов'язані з останньою глобальною економічною кризою, а також з численними корпоративними скандалами, виявили значущість стандартів бухгалтерського обліку, звітності й прозорості, які дають змогу не лише попередити шахрайство і неефективне управління, а й зберегти довіру інвесторів та споживачів. Економічне зростання базується на діяльності бізнесу, який сповідує принципи чесного управління, де

керівництво дотримується суворих етичних норм у відносинах із державою, іншими компаніями та громадськістю у цілому. Прозорість приватного сектору — це обов'язкова характеристика бізнесу. Її можна реалізувати шляхом дотримання відповідних стандартів, а також використовуючи практики аудиту й бухгалтерського обліку, які забезпечують своєчасний доступ до інформації.

Саме тому нашу інституційну пам'ять і інституційні механізми та інструменти слід спрямувати не лише на удосконалення між бюджетних відносин, наближення адміністративних послуг до людини, а передусім на формування ефективної зайнятості населення в цілому, і сільського особливо.

Адже досвід останніх років доводить, що задекларовані концепції та програми розвитку депресивних сільських територій України на держаному рівні не принесли бажаних результатів. На сьогодні вже стає очевидним той факт, що акценти слід переносити на місцевий рівень. Територіальне різноманіття регіональних депресивних ситуацій являє собою варіацію підходів до виведення локалітетів з кризового стану. Причому особливості підходів повинні визначатися суб'єктами господарювання самостійно з урахуванням характеру розвитку конкретної сільської території та її ресурсного потенціалу. Український регіональний менеджмент на сучасному етапі розвитку не має систематизованого досвіду антикризової діяльності власних інститутів, які б займалися питаннями сільського розвитку.

Європейська практика розвитку сільських територій вже давно дістала своє інституційне оформлення. На території ЄС ефективно функціонують численні державні, громадські, професійні та інші об'єднання інституцій і громадян, які займаються питаннями сільського розвитку [4; 6].

Функціонування інститутів [5; 7], які пов'язані з формуванням національного аграрного ринку, підприємницького сектору і розвитком сільських територій, ґрунтується на відповідних нормах і правилах, з одного боку, а також неформальних взаємодіях – з іншого.

Взагалі, інститути – це не просто “правила гри”, що накладають обмеження на допустимий вибір. Як говорить Д. Норт, їх призначення – створювати, по можливості, стійкі та ефективні механізми вибору рішень за умови будь-яких конфліктів інтересів, коли діючі угруповання або індивіди переслідують цілі, що взаємно суперечать одна одній та не реалізуються одночасно [3]. Інститути сільського розвитку покликані координувати поведінку усіх суб'єктів згідно з завданнями та принципами забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Концептуальні засади розвитку інститутів сільського розвитку передбачають удосконалення інститутів-організацій – сільськогосподарських підприємств, виробничих та обслуговуючих кооперативів, соціальної та інженерної

інфраструктури, державних установ; інститутів права – законодавчо-нормативних актів; інститутів-функцій – ринку, конкуренції, праці, власності, ціноутворення.

Умовою подолання депресивного стану сільських територій є створення такого інституційного підґрунтя, яке б дозволило не лише ефективно використовувати земельний, людський, рекреаційний потенціал, але й істотно його поліпшувати. Інституційне середовище сільського розвитку в більш конкретизованому вигляді варто розглядати як інфраструктуру, що покликана сприяти модернізації і реструктуризації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, застосуванню інноваційних розробок у господарській діяльності, формуванню позитивного іміджу сільськогосподарських товаровиробників, дбайливого використанню переваг сільської місцевості, створенню привабливих і якісних умов праці та життя для населення (рис. 1).

З огляду на актуальність подолання депресивності сільських територій на засадах сільського розвитку, необхідною є інтенсифікація роботи інституцій як на місцевому, регіональному, так і на державному рівні, а також удосконалення нормативно-правової бази, що є основою цього процесу.

Першочергової модернізації і функціонального удосконалення потребують такі інститути, як власність, регулювання аграрного ринку, організація, розміщення та підтримка сільськогосподарських товаровиробників різних організаційно-правових форм господарювання, формування інфраструктури, землеволодіння і землекористування. Розвиток індивідуального підприємництва в сільських територіях країни повинен здійснюватися на інституціональних засадах та національних традиціях, процес формування і становлення різноманітних форм господарювання можливий на основі самостійного та вільного вибору приватних власників [2].

В контексті реформування агропромислового комплексу України, окрім розв'язання проблем дерегуляції, недокапіталізації слід серйозно задуматись і над впливом держави на кон'юнктуру внутрішнього ринку на продовольчу продукцію.

Сьогодні не просто дивує, а обурює те, що нам пропонують купувати часник китайського виробництва, єгипетську картоплю, ізраїльську моркву чи польські фрукти. Перекопаний, що лише відсутність оцінки потреб внутрішнього ринку та дезорієнтація вітчизняних виробників щодо потреб у цій продукції призводить до подібних метаморфоз. Натомість навіть на бідних поліських землях переважно культивуємо соняшник, кукурудзу, ріпак та деякі інші експортпривабливі культури. Не рясніють наші поля льонами, бобовими культурами, багаторічними травами, енергетично цінними овочевими плантаціями, ягідниками, а на природних угіддях не помітні стада худоби, як це характерно для Нідерландів, Німеччини, Франції чи навіть сусідньої Білорусі.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

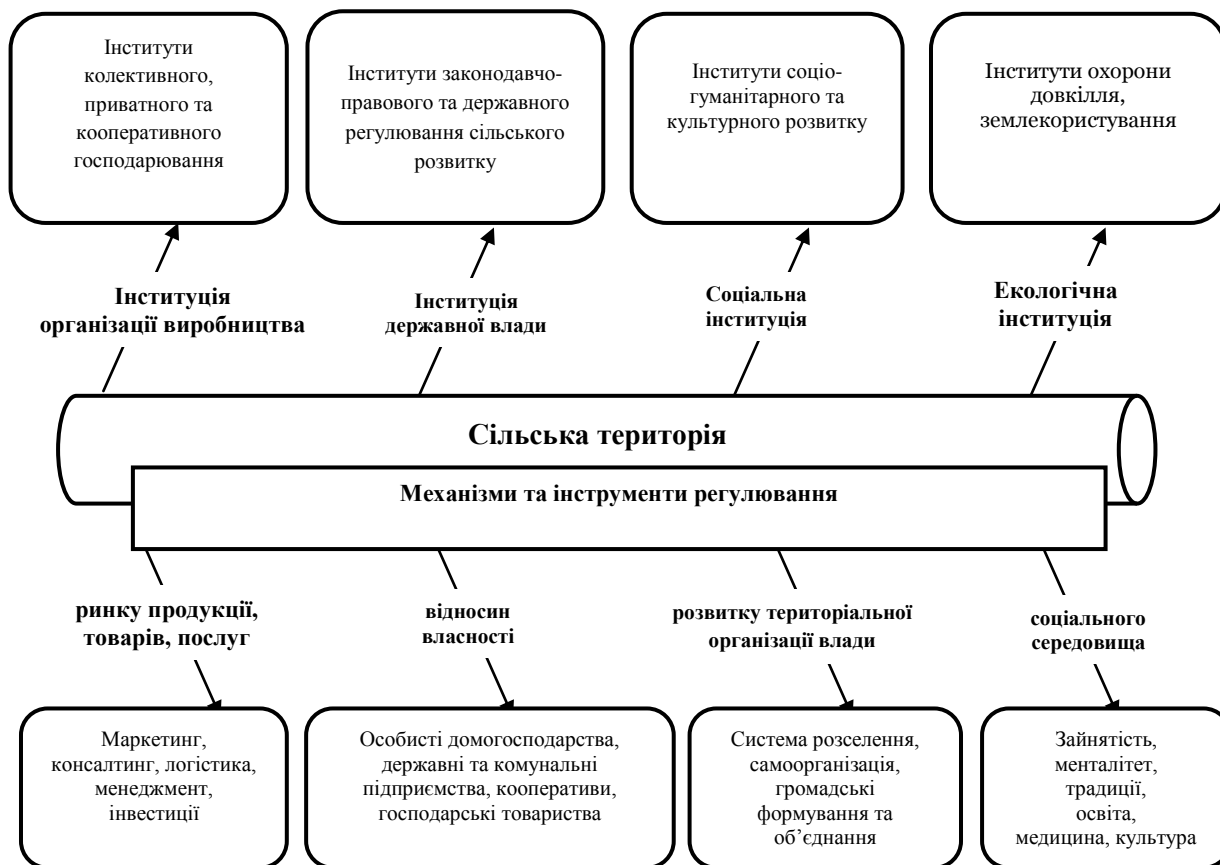

Рис. 1. Інституційне середовище сільського розвитку

Особливо хочу акцентувати увагу на тому, що шлях подальшого розвитку українського села через всіляке сприяння діяльності агрохолдингів є хибним.

Адже вони знижують рівень родючості ґрунтів через орієнтацію на монокультуру, руйнують робочі місця котрі, як відомо, створюються у тваринництві та інфраструктурній сфері, знищують сільські дороги і не приймають участі у облаштуванні соціальних об'єктів.

Переконаний, що сільський розвиток в Україні має базуватись на комплексних збалансованих великотоварних господарствах. Прикладом їх може слугувати ТОВ «Земля і воля» Бобровицького району на Чернігівщині. Товариство обробляє понад 30 тис. га землі у 10 населених пунктах. Тут сформовано більш ніж 1,5 тисячі робочих місць, де ефективно працюють механізатори, тваринники, робітники логістичної сфери, фахівці широкого спектру спеціальностей. Господарство демонструє інноваційну модель розвитку, що дозволяє виробляти понад 200 тис. тн. зерна щорічно, будує житло, облаштовує соціальну сферу, приводить в належний стан шляхи, надає допомогу ветеранам та нужденним. Власники земельних паїв отримують найвищу плату за їх оренду в області, а працюючі заробітну плату в

середньому по господарству понад 3,5 тис. грн. за місяць.

Зазначені фактори особливо слід врахувати зараз, коли процес децентралізації владних повноважень зосереджується на підвищенні ролі територіальних громад у розв'язанні проблем сталого розвитку сільської місцевості.

Першочергова увага при цьому має бути прикута до розв'язання проблеми зайнятості.

В багатьох країнах ЄС уже накопичено значний досвід ефективної взаємодії влади, бізнесу та соціуму, що дозволяє вирішувати ряд першочергових соціальних та економічних проблем шляхом об'єднання ресурсів державного та приватного секторів, адже підприємці не розглядаються як супротивники найманих працівників, а бізнес перебуває у партнерських відносинах із суспільством. Удосконалення механізму такої взаємодії та співпраці і формування нових структур в економічній системі в сучасних умовах забезпечує залучення в економіку приватних інвестицій, розвиток соціальної інфраструктури, вирішення проблем реструктуризації виробництва, створення нових високотехнологічних робочих місць, досягнення продуктивної зайнятості, підвищення соціальних стандартів суспільства тощо (рис. 2).

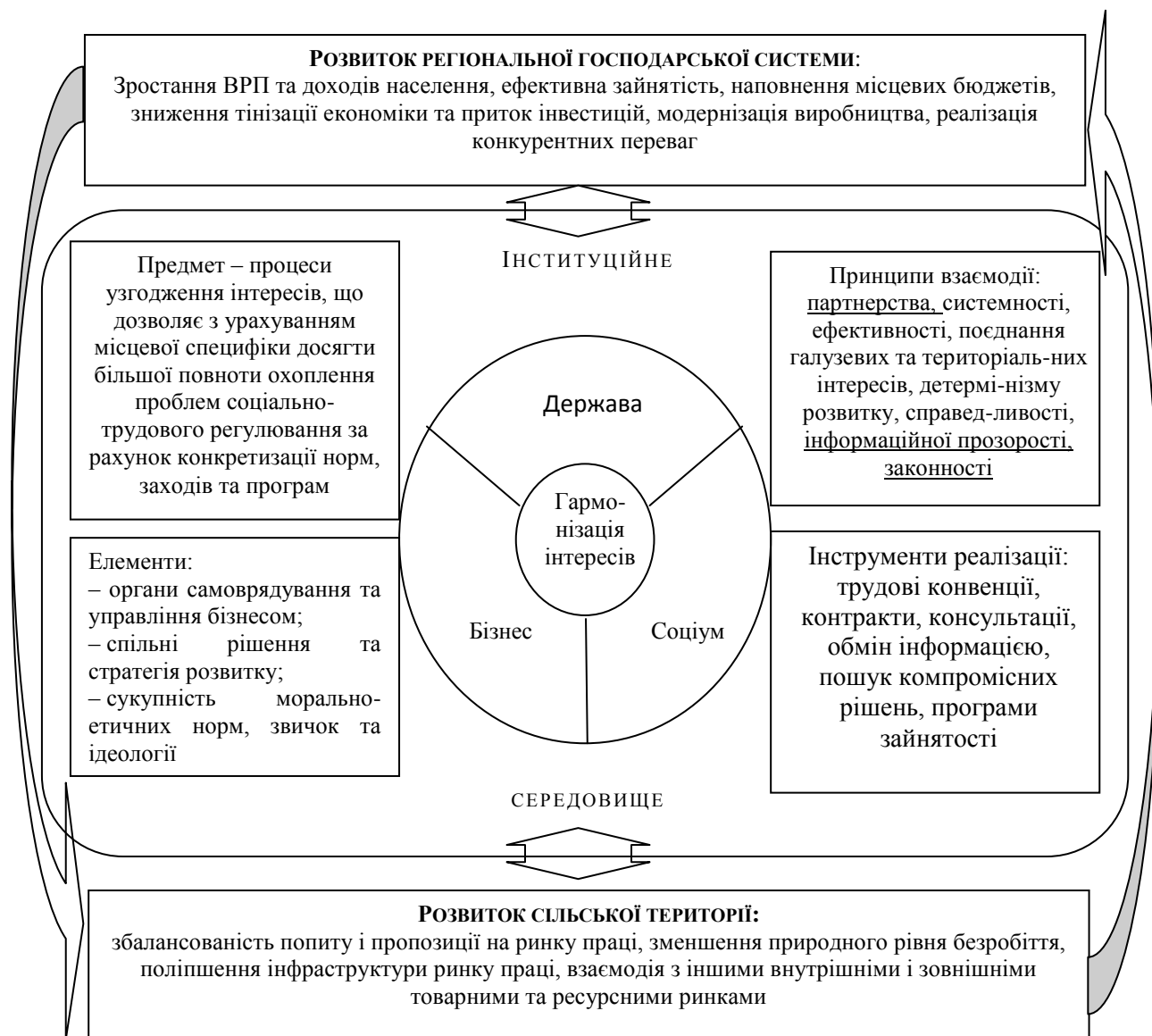

Рис. 2. Модель партнерської взаємодії сільської територіальної громади , бізнесу та соціуму в напрямі врегулювання ситуації на ринку праці

Складність питань, пов'язаних з функціонуванням такої взаємодії в Україні обумовлена низьким рівнем економічного розвитку країни, стратифікацією економічного регіонального ландшафту, фінансово-економічною кризою та низкою інших проблем і особливостей. Серед них особливу увагу слід звернути на те, що [1]:

- регіони України протягом останнього часу зазнали руйнівного впливу ряду непрогнозованих явищ, серед яких глобальна фінансова криза, «революція гідності», зміна політичної влади, воєнні дії на Сході країни, анексія Криму, що негативно відбилась на результативності функціонування не лише політичних, а і соціально-економічних інститутів сфери зайнятості;

- перехід до ліберального механізму регулювання ринку праці, що розпочався ще на початку 90-х років ХХ ст., досі не завершено, інфраструктура та

інституційне забезпечення його функціонування носить більше декларативний характер, що стримує формування імперативів соціального партнерства;

- структура соціуму відзначається глибокою диференціацією, зокрема зубожінням переважної частки сільського населення чим стримуються формування середнього класу та забезпечення соціальної стабільності в країні;

- значний рівень корумпованості владних структур, їх олігархізація спотворює умови нормального функціонування ринку взагалі і праці зокрема, стримує формування ефективного інституційного поля, порушує принцип рівності всіх перед законом, сприяє поширенню практики ігнорування, невиконання чинних нормативно-правових актів;

- домінування корпоративних інтересів і настроїв, за умови зосередження економічної влади у

обмеженого кола власників, формування прошарку псевдо власників, що порушує нормальний розподіл норми прибутку і заробітної плати, поглиблює існуюче протиріччя особистих інтересів та знижує соціально-економічну ефективність діяльності підприємств;

– недовершена сформованість суб'єктів соціального партнерства не може гарантувати захисту інтересів відповідних класів суспільства, підриває довіру до їх функціонування та руйнує підвалини самої ідеї трипартизму як ефективної взаємодії;

– тінізація ринку праці та економіки в цілому, що набула в Україні значних масштабів, стримує розвиток соціального партнерства, адже діяльність, що вступає у протиріччя з чинним законодавством, зазвичай не передбачає дотримання норм трудового законодавства, позбавляє працівників можливості захисту своїх інтересів;

– обмежені можливості щодо залучення додаткових фінансових ресурсів до активізації інноваційно-інвестиційного розвитку не дозволяють виробничій сфері здійснити перехід до високопродуктивних технологій та створити достатню кількість ефективних робочих місць;

– відсутність розуміння у суспільстві важливості ідеї позитивного навчання стримує формування достатньої кількості висококваліфікованого конкурентного людського потенціалу, хоча, з іншої сторони, низький рівень оплати праці висококваліфікованих працівників у переважній більшості сфер діяльності не дозволяє забезпечити розширене відтворення робочої сили і знижує мотивацію до високопродуктивної праці;

– значна диференціація у структурі, стані та тенденціях функціонування регіональних ринків праці, що унеможливує існування єдиної уніфікованої високоефективної моделі регулювання сфери зайнятості для всіх регіонів. За таких умов у рамках кожної регіональної господарської системи повинна бути сформована власна індивідуальна модель соціального партнерства з притаманними їй рисами та переліком інструментів і лише агрегування набутого досвіду на національному рівні дозволить гарантувати соціальну стабільність країни.

Висновок. Зазначені особливості української дійсності свідчать, що процес взаємодії влади, бізнесу та соціуму розвивається у значно складніших умовах порівняно з розвиненими країнами, що не дозволяє простого перенесення існуючих моделей соціального партнерства і вимагає використання інноваційних підходів до їх розробки. Інакше кажучи, аграрна реформа в Україні потребує нового, передусім якісного наповнення, адже здавна відомо, що село – це коліска нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Бутко М.П., Поленкова М.В. Модернізаційні аспекти активізації економічної сфери сільського розвитку / М.П. Бутко, М.В. Поленкова // Вісник Чернігівського національного технологічного університету (Серія «Економічні науки»): зб. наук. праць. – Чернігів: ЧНТУ, 2013. - №4(70).
2. Маршавін Ю.М. Ринок праці України: від кризи до продуктивної зайнятості // Ю.М. Маршавін / . – Ринок праці та зайнятості населення. – 2010. – №1. – С.17-21.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с.
4. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / наук. ред. В. В. Борщевський ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 216 с. – (Серія "Проблеми регіонального розвитку").
5. Удовиченко В. П. Через місцеву та регіональну демократію до ефективної політичної системи України / В. П. Удовиченко // Людина і влада. – 2007. – № 2. – С. 31–36.
6. Чайка В. Політика устойчивого развития сельских территорий ЕС / В. Чайка, Н. Леонова // Междунар. с/х журнал. – 2008. – № 1. – С. 11–17.
7. Шпикуняк О. Г. Формування нової моделі розвитку сільських територій України / О. Г. Шпикуняк // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 176–181.

References

1. Butko, M.P., Polenkov, M.V. (2013) Modernization boosting economic aspects of rural development [Modernization boosting economic aspects of rural development]. Bulletin Chernihiv National Technological University (Series "Economics"). Chernigov: CHNTU, 4 (70). [in Ukrainian].
2. Marshavin, Y. M. (2010) The labor market in Ukraine: from crisis to productive employment [The labor market in Ukraine: from crisis to productive employment]. Labour market and employment, 1, 17-21. [in Ukrainian].
3. North, D., Per. s English., Nesterenko A. (1997) Institutes, Institutional Changed a functioning economy [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Foundation ekonomicheskoy book "Beginning", 180 [in English].
4. Barshchevski V. (Eds) (2012) The development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine [The development of rural areas in the system of priorities of European integration Ukraine]. Lviv: NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies. - Lviv, 216ю .[in Ukrainian].
5. Udovychenko, V.P. (2007) Through local and regional democracy to an effective political system Ukraine [Because of local and regional democracy to an effective political system Ukraine]. Man and power, 2, 31-36. [in Ukrainian].
6. Chaika V., Leonova N. (2008) Politics of sustainable development of agricultural territories EC [Politics of sustainable development of agricultural territories EC]. Internat. s/s Journal, 1, 11-17. [in Ukrainian].
7. Shpykulyak, O.G. (2011) Formation of a new model of rural development Ukraine [Formation of a new model of rural Ukraine], Economy AIC, 2, 176-181.[in Ukrainian].